

De Russen!

(vertaling van de recensie van Magda Szpecht, 08 okt 11, G.Punkt)

Ik zou je wel willen kussen als een gouden relikwie

Hoewel het nieuwe spektakel van Ivo van Hove de titel “De Russen!” draagt, is het eigenlijk een universeel portret van een maatschappij in crisis, zowel op economisch als moreel vlak. De Nederlandse regisseur confronteert Platonov en Ivanov, twee hoofdpersonages uit het jeugdwerk van Anton Tsjechov, die de degenererende aristocratie weerspiegelen in haar strijd tegen de opkomende klasse van nouveaux riches en onbeschaafde burgerij. De sociaal-politieke dimensie van het stuk stelt een sombere diagnose van de hedendaagse maatschappij, maar echt bittere reflectie komt pas tot uiting in de psychologische dimensie. We weten niet of persoonlijke degeneratie leidt tot het uiteenvallen van intermenselijke verhoudingen en of dit dan weer leidt tot financiële problemen, of dat de volgorde volledig omgekeerd is. Eén ding is echter zeker: wanneer de personages in weerwil van de beroemde Tsjechoviaanse verveling proberen hun wanhopig verlangen naar romantiek te vervullen, heeft de botsing met de brutale werkelijkheid altijd erbarmelijke gevolgen. Kortstondige euforieën vernietigen niet alleen het leven van de hoofdpersonages, maar bewijzen ook dat verhoudingen die werden gedreven door de geur van verboden vrucht, altijd tot genadeloze ontgoocheling leiden wanneer ze realiteit worden. Deze nieuwe relaties lopen met een luid gekraak op de klippen voor ze goed begonnen zijn. Alle personages willen liefhebben, maar enkel in de romantische dimensie. In „De Russen!” keren als een sombere echo de beelden van geschokte ouders terug, die door hun kinderen al lang vergeten zijn.

Wat kwelt u zo? – Platonov, Platonov kwelt me (gesprek tussen Anna en Platonov)

Michail Platonov is een dorpsleraar die aanvankelijk de indruk geeft dat hij zich met zijn lot heeft verzoend. Hij observeert aandachtig de mensen om zich heen, en bespaart hen daarbij zijn sarcastische opmerkingen niet. „Het recht om iemand te beledigen is universeel,” stelt hij met een boosheid, die in plaats van opstandigheid eerder een gevoel van superioriteit uitdrukt. Een op het eerste gezicht tevreden echtgenoot en vader blijkt uiteindelijk een gefrustreerde, verveelde man, die geen nee kan zeggen tegen romances met andere vrouwen. Hij raakt zodanig in deze romances verwickeld dat hij niet meer weet welke vrouw te kiezen: Anna, een aantrekkelijke generaalsweduwe, Babakina, een naïeve en ondanks haar leeftijd ietwat gekke vrouw, of Sonja, een oude jeugdliefde, nu de vrouw van zijn beste vriend. Hoewel hij er zich bewust van is dat hij ze allemaal kwelt, is hij niet in staat uit deze cirkel van destructieve romances te breken. In deze situaties vinden we zowel oneerlijke romantiek, egoïsme als een gebrek aan verantwoordelijkheid. Deze mengeling zorgt ervoor dat we begrip hebben voor Platonov, die in de eerste plaats zichzelf wil redden, aan de verveling wil ontsnappen en echt wil liefhebben. Deze verlangens en zwakheden, hoewel ze op bepaalde momenten bewust zijn overdreven, zijn diep menselijk. We wachten met ongeduld tot de held uiteindelijk een beslissing neemt. Daarom ervaren we zijn gelatenheid als een pijnlijke steek. Wanneer de vrienden die Michail omringen, zijn vijanden worden, stelt hij: “Ik wens noch liefde, noch haat. Ik ben helemaal alleen.” Zelfs de zelfmoordpoging van zijn vrouw, die zijn verraad heeft ontdekt, raakt hem niet.

Ik ben een saaie twijfelaar geworden!

Net zoals Platonov is Ivanov ook niet voorbereid op de werkelijkheid, waarin het lot hem heeft doen belanden. Hij houdt niet meer van zijn zwaar zieke vrouw, hoewel hij haar enige grote liefde is. Een Jodin, die voor hem haar geloof heeft opgegeven en haar familie heeft verlaten, is bereid om nog meer op te offeren, maar in de ogen van Ivanov wordt haar liefde een ondraaglijke last, die hij tegen elke prijs van zich af wil schudden. Hij wordt verteerd door schuldgevoelens die tot een depressie leiden, en zoekt daarom troost in een romance met de jonge Sasja, de dochter van vrienden en schuldenaars. In zijn naïviteit gelooft hij dat dit hem zal helpen om zijn jeugd terug te vinden, maar zijn gevoel dat het bestaan zinloos is, neemt intussen gevaarlijke vormen aan. Wanneer de vrouw van Ivanov overlijdt, beslist hij om met Sasja te trouwen, maar net voor de ceremonie probeert hij terug te krabbelen. Het tot over haar oren verliefde meisje wil hem kost wat kost helpen. Ze is de zoveelste vrouw die denkt dat opoffering in naam van de liefde de zin van het leven is en de enige manier om

toneelgroepamsterdam

aan de dagelijkse apathie te ontsnappen. Ze wil wegvlugten, waarheen maakt niet uit. In het drama van Tsjechov is zij de eerste die de bekende woorden uitspreekt: “hoe saai is het hier!”.

Zoek iemand, die je waard is!

Ivanov en Platonov, schoften die met de gevoelens van vrouwen spelen, of idealisten die wanhopig op zoek zijn naar geluk? Sluwe intriganten, of misschien ongelukkige romantici die onbewust de gevoelens kwetsen van de mensen die van hen houden? Ridders die vrouwen respecteren en aanbidden, of onvolwassen egoïsten? Net als Tsjechow beschuldigt Ivo van Hove niemand en rechtvaardigt ook niemand. Hij zegt dat mensen gewoon zwak en eenzaam zijn, vreemden onder vreemden. Elk van ons, zonder uitzondering. Naast de emotionele relaties tussen de personages is ook het beeld van de maatschappij, dat in “De Russen!” wordt geschetst, erg belangrijk. Mensen, die genoeg hebben van consumptie, zoeken een zondebok. Wanneer er niets interessants gebeurt, steekt de duistere kant van de menselijke natuur de kop op. De Nederlandse voorstelling vertelt heel veel over intolerantie, en geeft een diepgaande analyse van het probleem van antisemitisme, dat hier een metafoor voor elke andersheid en uitsluiting vormt. „Vrijheid is één grote rotzooi!” horen we al in een van de eerste scènes van het spektakel.

Het dak is mijn vloer, de hemel mijn plafond

Ivo van Hove heeft op meesterlijke wijze een voorstelling gecreëerd, die voor ons dat is wat het werk van Tsjechov honderd jaar geleden was voor de burgerij. Vol aandacht volgen we de lotgevallen van de helden, die opvallend sterk aan onszelf doen denken, en daarna hebben we het gevoel dat we een kaakslag krijgen. Voor onze zwakheid en ons egoïsme. De voorstelling van Toneelgroep Amsterdam verwijst per momenten, in het bijzonder in het tweede deel, naar de conventie van de soapopera en zoekt bewust inspiratie bij de camp-esthetiek. De overdrijving weerspiegelt schitterend de veranderingen in de Tsjechoviaanse helden. Geleidelijk aan worden ze allemaal karikaturen van zichzelf. De regisseur weet hoe hij de actie moet dirigeren om de aandacht van de toeschouwer te trekken. De laatste scènes doen per momenten denken aan een goedkope film, en niet zonder reden wordt hiervoor de term “tranentrekker” gebruikt. Theater moet ontroeren, maar vandaag de dag gebeurt dit, anders dan in de oudheid, vooral vanop een afstand, met behulp van meedogenloze ironie. De scenografie en muziek vormen een perfecte aanvulling op het inhoudelijke aspect van het spektakel. Samen met de helden bevinden we ons op het dak van een flatgebouw of een burgerresidentie. Uit de schoorstenen in de vloer komt er rook, door het dakraam (dat ook in de vloer is gemonteerd) bespiedt Platonov Sonja, terwijl hij zich de geur en gladheid van haar huid herinnert. In het tweede deel van de voorstelling verandert de scenografie met behulp van geslaagde decors in een donkere steeg van een wereldmetropool, waar er zich grote drama's van kleine mensen afspelen.

Er is niets erger dan een deftige dame die niets te doen heeft. [...] Ik ben amoreel tegen mijn wil.

Niet alleen de virtuoze aanpak van de regisseur Ivo van Hove en het schitterende spel van de toneelgroep garanderen het succes van de hele onderneming. Ook de schitterende adaptatie, of eigenlijk herinterpretatie van de teksten van Tsjechov door de uitmuntende Nederlandse [Belgische, red.] schrijver Tom Lanoye draagt bij tot dit succes. De ongewoon literaire tekst klinkt heel natuurlijk in de mond van de acteurs, die levendige personages vol tegenstrijdigheden creëren, rechtstreeks gegrepen uit de drama's van de Russische auteur. Door modern en toch poëtisch taalgebruik bouwen ze hun complexe karakters op, maken ze ruzie en leggen weer bij, hebben ze lief en haten ze, beledigen ze elkaar en vragen dan om vergiffenis. Het ingewikkelde netwerk van relaties tussen de helden is hier erg doorzichtig. Alle emotionele toestanden en beslissingen vinden hun grondslag in de actie en alle gebeurtenissen zijn met elkaar verbonden door oorzaak en gevolg. De consequente dramaturgische lijn geeft het spektakel een dynamisch ritme. Hierdoor voelen we meer dan vijf uur lang geen verveling, ondanks het feit dat we Tsjechov vaak associëren met “verveling, apathie en lusteloosheid”. Ivo van Hove polemiseert sterk met zo'n stereotiepe, archaïsche interpretatie van de Russische klassieker. Hij bewijst dat de helden „Ivanov” en „Platonov” mensen zijn, die door passies worden uiteengerukt, heftig, cynisch en intelligent. Hij plaatst een spiegelwand voor ons, die ons niet toelaat om naar de andere kant te stappen.